

Jan Szymczak

Życiorys naukowy profesora Stanisława M. Zajączkowskiego

Przegląd Nauk Historycznych 11/1, 218-224

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pracę z Instytutem Antropologii i Archeologii Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusk.

Od 1995 r. uczestniczy też w międzynarodowym programie badawczym *Przemiany ekologiczne a biokulturowa adaptacja człowieka*.

Od roku 1997 profesor Kmiecński kieruje międzynarodowym programem swojego autorstwa *Drogi handlowe i szlaki pielgrzymie jako czynnik integracji europejskiej*, realizowanym w ramach współpracy z Compostela Group of Universities. Jego podsumowaniem była książka, wydana pod jego redakcją, *Trade routes and pilgrimage trails as a factor of integration*. Niedawno zainicjował nowy międzynarodowy program *Uniwersytety europejskie i ich rola w tolerancji*.

Profesor Kmiecński był redaktorem serii „Archaeologia Baltica” (1977–1992), „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Archaeologica” (1985–1991), periodyku „Eastern Review” (od 1997) oraz redaktorem syntezy *Pradzieje ziem polskich*, t. I, część 1–2.

Za działalność naukową i społeczną został wyróżniony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, medalem UMCS Nauka w Służbie Ludu i medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Łódzka archeologia ma wiele do zawdzięczenia Profesorowi. Jego niespożyta energia nie zgasła z chwilą przejścia na emeryturę. Jest nadal badawczo i twórczo czynnym uczone. I wiele jeszcze z tego skorzystamy.

Ad multos annos Panie Profesorze!

TADEUSZ GRABARCZYK

UNIwersYTET ŁÓDZKI

Życiorys naukowy profesora Stanisława Mariana Zajączkowskiego

Stanisław Marian Zajączkowski urodził się 7 lipca 1931 r. we Lwowie. Jest synem Stanisława Franciszka i Marii z Kramerów. Wraz z objęciem przez ojca w 1932 r. Katedry Historii Średnio-

wiecznej Powszechnej i Nauk Pomocniczych Historii na Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie jego drugim miejscem zamieszkania stało się Wilno. Tutaj nasz Jubilat podjął edukację w szkole OO. Jezuitów, a od 1940 r. uczył się w szkołach publicznych i prywatnie. Od marca 1945 r. Łódź stała się trzecim miejscem zamieszkania państwa Zajączkowskich i edukacji naszego Jubilata, który kończył edukację w I Państwowym Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika. Po uzyskaniu matury w 1950 r. podjął studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego na kierunku historia. Studia I stopnia ukończył w 1953 r. ze specjalizacją w zakresie bibliotekarstwa. W tym samym roku rozpoczął studia II stopnia na kierunku historia, ukończone w lutym 1955 r. magisterium na podstawie pracy pt. *Służba wojskowa chłopów w Polsce do końca XIII w.*, napisanej pod kierunkiem prof. Stefana Krakowskiego. Na Jego koncie były już wtedy 2 opublikowane artykuły.

Od 1 lutego do końca czerwca 1955 r. pracował jako p.o. asystenta w Bibliotece Instytutu Historii UŁ, a od 15 kwietnia do 15 lipca 1956 r. był instruktorem w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Łodzi. Jednocześnie prowadził zlecone przez Katedrę Historii Polski do XV w. i Nauk Pomocniczych Historii prace badawcze i zajęcia dydaktyczne. Etatowym pracownikiem katedry na etacie asystenta został 1 sierpnia 1956 r., a od 1 grudnia 1958 r. był starszym asystentem. W 1962 r. obronił pracę doktorską o wielowioskowej własności szlacheckiej w Łęczyckiem i Sieradzkim do początków XVI w. rozpoczętą u prof. Bohdana Baranowskiego, a ukończoną pod kierunkiem prof. Stefana Krakowskiego – od 1960 r. kierownika Katedry Historii Polski do XV w. i Nauk Pomocniczych Historii. Dnia 1 października 1962 r. awansował na adiunkta. Jego bibliografia obejmowała wówczas 13 pozycji drukowanych, w tym jedną książkę, tj. znacznie rozszerzoną wersję pracy magisterskiej. Jednocześnie wraz z ojcem zbierali materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 r., którego dwie części ukazały się nakładem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w latach 1966–1970. Stanowi on dotąd podstawowe kompendium wiedzy o najstarszych dziejach miejscowości naszego regionu, bez którego trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek badania osadnicze i dlatego ma zagwarantowane miejsce w każdej bibliografii dotyczącej przeszłości regionu łęczycko-sieradzkiego. Pokłosem zainteresowań Stanisława M. Zajączkowskiego problematyką łęczycko-sieradzką w średniowieczu, a szcze-

gólnie badań osadniczych, jest jego rozprawa pt. *Ziemie łęczycka i sieradzka od końca XIV do początków XVI w.*, której streszczenie było podstawą kolokwium habilitacyjnego 13 listopada 1969 r. Po jego zatwierdzeniu w marcu następnego roku przez Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, w dniu 1 sierpnia 1970 r. został docentem w Zakładzie Historii Polski Średniowiecznej i Nauk Pomocniczych Historii.

Wraz z przejściem profesora Stefana Krakowskiego na emeryturę w 1982 r. docent Stanisław M. Zajączkowski objął kierownictwo Zakładu, a następnie Katedry Historii Polski Średniowiecznej. Dnia 1 listopada 1989 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a od 1 grudnia 1990 r. jest profesorem zwyczajnym. W związku z przepisami emerytalnymi prof. dr hab. Stanisław M. Zajączkowski od 1 listopada 2000 r. został zatrudniony w UŁ na stanowisku profesora nadzwyczajnego na stałe. Dnia 1 października 2001 r. przeszedł na emeryturę, ale jeszcze w roku akademickim 2001/2002 – pracując na 1/4 etatu – prowadził seminarium magisterskie i miał zajęcia na Studium Podyplomowym w Instytucie Historii UŁ.

Od czasu zatrudnienia na stanowisku asystenta w 1956 r. przez kilkadziesiąt lat UŁ był jedynym miejscem pracy Profesora. Należy wszakże odnotować, że od 1 października 1998 r. do 15 sierpnia 2001 r. pracował w wymiarze 1/2 etatu w Instytucie Historii na Wydziale Filologiczno-Historycznym Filii w Piotrkowie Trybunalskim, podówczas Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, a obecnie Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski jest autorem 125 prac, w tym 8 książek, następne artykuły są w druku, a niewątpliwie będzie ich jeszcze znacznie więcej. Zdecydowana większość z nich dotyczy ziem Polski Centralnej, badania nad którymi na szerszą skalę rozpoczęły się w zasadzie dopiero po II wojnie światowej i udział w nich Profesora jest znaczący, a w wielu kwestiach pionierski. Można w nich wyróżnić dwa nurty.

Pierwszy to badania nad własnością szlachecką, której Stanisław M. Zajączkowski poświęcił swoją rozprawę doktorską. Stała się ona potem podstawą do rozwinięcia poruszanych w niej zagadnień w siedmiu obszernych artykułach. W tej dziedzinie osiągnął znaczące sukcesy, gdyż żaden region w Polsce nie ma tak solidnie zbadanej i dokładnie opracowanej struktury własności ziemskiej i kompleksów majątkowych jak Łęczyckie i Sieradzkie.

Drugi nurt wiąże się z problematyką osadniczą w Łęczyckiem i Sieradzkim, której dotyczyła rozprawa habilitacyjna, pt. *Ziemie łęczycka i sieradzka od końca XIV do początków XVI w.* Ze względu na swoją objętość ukazała się ona w 1969 r. tylko w streszczeniu, ale – podobnie jak w przypadku doktoratu – na jej podstawie powstało później szereg odrębnych prac. Dotyczą one kształtowania się granic ziem łęczyckiej i sieradzkiej w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych oraz sieci osadniczej i struktury własnościowej, lokacji wsi na prawie niemieckim i początków folwarków.

Kolejna grupa prac Profesora Stanisława M. Zajączkowskiego to liczne rozprawy i przyczynki do średniowiecznych dziejów miast i wsi w naszym regionie (Bielawy, Brodnia, Burzenin, Chełmo, Dąbrowice, Grzegorzew, Kamieńsk, Koniecpol, Krośniewice, Lutomiernik, Łask, Łęczyca, Małecz, Oporów, Orłów, Rozprza, Sędziejowice, Turek, Wolbórz, Zgierz, Żychlin, Żytno). W 1976 r. ukazała się odrębna praca o osadnictwie na obszarze dzisiejszej Łodzi, zmodyfikowana w 2000 r. Kolejne studia z dziejów osadnictwa, struktury własnościowej i stosunków kościelnych dotyczą całych powiatów; w 1996 i 2008 r. – orłowskiego, w 1997 r. – brzezińskiego, w 2001 r. – piotrkowskiego, w 2002, 2008 i 2009 r. – radomszczańskiego, w 2003 r. – łęczyckiego. Również gmina Aleksandrów doczekała się swojego opracowania dla czasów średniowiecza i początków ery nowożytnej. Z nurtem osadniczym wiążą się prace dotyczące przeszłości wsi należących do starostw inowłodzkiego i łęczyckiego oraz kolegiaty łęczyckiej, dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w kluczu piątkowskim i w tencucie zduńskiej, a także dóbr łaznowskich i niesułkowskich biskupstwa wrocławskiego, lokacji wsi na prawie niemieckim w dobrach pabianickich kapituły krakowskiej oraz w parafiach: Krośniewice, Łąkoszyn, Nowe, Oporów i Strzegocin.

Przez cały czas w kręgu zainteresowań Profesora pozostaje historia wojskowa. Jeszcze podczas studiów na zlecenie Wydawnictw Ministerstwa Obrony Narodowej podjął się opracowania wypisów źródłowych do historii wojskowości polskiej w okresie monarchii stanowej (od połowy XIV do połowy XV w.), które jednak z nieznanых przyczyn nie zostały opublikowane. Zadebiutował więc na tym polu pracą magisterską na temat powinności wojskowych chłopów. Później zabrał głos w sprawie najazdu litewskiego na Łęczycę w 1294 r. Do ogólnopolskiej problematyki wojskowej wrócił ponownie w 1973 r. opracowując wzorcowo powinności wojskowe sołtysów i wójtów, a ponadto sprawę wielkości pocztów rycerskich w Polsce średniowiecznej. Jest to bardzo solidna analiza dokumen-

tów lokacyjnych oraz nadań monarszych dla rycerstwa pod kątem obowiązków wojskowych wymienionych warstw i grup społecznych. Wraz z pracą dotyczącą służby wojskowej chłopów są to chyba najczęściej cytowane prace profesora Stanisława M. Zajączkowskiego i to nie tylko przez historyków wojskowości. Ważne miejsce w Jego twórczości naukowej zajmuje także bardzo obszerny artykuł z 1984 r. nt. udziału ludności wiejskiej w polskiej wojskowości do połowy XV w. Stanowi on jakby podsumowanie wcześniejszych badań Profesora nad tą problematyką, nie tylko uzupełnionych nowym materiałem źródłowym, ale z pogłębioną refleksją metodologiczną i modyfikacją – nieraz daleko idącą, co należy docenić! – również swoich wcześniejszych ustaleń i poglądów. Podobny charakter ma artykuł o powinności stróży z 2007 r.

Bibliografię prof. dr. hab. Stanisława M. Zajączkowskiego uzupełniają rozprawki o osadach służebnych w ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej, na temat buntu Leszka Czarnego czy o rodzie Łaskich i inne artykuły polemiczne oraz biograficzne i zestawienia bibliograficzne, recenzje, artykuły popularyzujące dzieje regionu Polski Centralnej, a także poszczególne kampanie wojenne za Piastów w miesięcznikach, tygodnikach i prasie codziennej. Jednak główne prace – poza książkami – trafiły na łamy takich periodyków, jak „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, „Roczniki Historyczne”, „Slavia Antiqua”, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, „Rocznik Łódzki”, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, „Sieradzki Rocznik Muzealny”, „Kutnowskie Zeszyty Regionalne”, „Kutnowski Biuletyn Muzealny”, a także ukazywały się w „Zeszytach Naukowych UŁ” i „Acta Universitatis Lodziensis” oraz w *Polskim słowniku biograficznym*.

Nie stronił również Profesor od prac redakcyjnych. Był redaktorem naukowym monografii powiatu rawskiego do 1973 r. W latach 1977–1980 był redaktorem *Serii Informacyjnej Wydawnictw UŁ*. Zredagował także sześć zeszytów „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski prowadził różnorodne zajęcia dydaktyczne na studiach dziennych i zaocznych: ćwiczenia, proseminarium i wykład kursowy z historii Polski średniowiecznej na studiach historycznych oraz takiż wykład na pedagogice, a ponadto wielokrotnie miał wykłady monograficzne. Przez kilkanaście lat prowadził również ćwiczenia z nauk pomocniczych historii.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski może poszczycić się znaczącymi osiągnięciami dydaktycznymi. Jego seminarium magister-

skie na studiach stacjonarnych i zaocznych ukończyło ponad 180 osób, recenzował 89 innych prac magisterskich. Pod jego kierunkiem powstały trzy doktoraty (obecnie: dr hab. Tadeusz Nowak prof. UŁ, śp. Jolanta Malinowska, Rafał Dudziński). Opiniował też kilka rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz wnioski o tytuł profesora.

Jak większość młodych pracowników naukowo-dydaktycznych rozpoczął swoją karierę od stanowiska zastępcy sekretarza Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej na kierunku historia w roku akademickim 1958/1959. W latach 1962–1972 był egzaminatorem z historii na egzaminach wstępnych nie tylko na historię, ale także na polonistykę, socjologię i prawo. Później wielokrotnie przewodniczył komisjom rekrutacyjnym na historię stacjonarną, wieczorową i zaoczną. Przez kilka lat był członkiem Uczelnianej Komisji Rekrutacyjnej dla Studiów Zaocznych. Przez wiele lat, aż do 1971 r., sprawował funkcję opiekuna grupy, a następnie II roku historii i wraz z młodzieżą uczestniczył w objazdach terenowych znajdujących się wówczas w programie studiów historycznych. W latach 1967–1968 pełnił funkcję adiunkta administracyjnego w Instytucie Historii. Od 1970 r. przez pewien czas był członkiem uczelnianej Komisji dyscyplinarnej dla studentów.

Profesor Stanisław M. Zajączkowski pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji w naszej Uczelni. Oprócz kierownictwa Zakładu i Katedry Historii Polski Średniowiecznej (1982–2001), w latach 1975–1981 był kierownikiem Studium Zaocznego Historii, w latach 1984–1987 zastępcą dyrektora Instytutu Historii ds. studiów zaocznych, aby od 1 października 1987 r. ponownie objąć stanowisko kierownika Studium Zaocznego Historii, które piastował do 1993 r. Od 1 listopada 1996 r. do 30 września 1999 r. kierował Instytutem Historii jako jego dyrektor.

W latach 1993–1996 i 1996–1999 był wiceprzewodniczącym Komisji Wyborczej UŁ, w latach 1993–1996 z ramienia naszego Wydziału wchodził w skład Rady Bibliotecznej UŁ, od 16 grudnia 1996 r. do końca kadencji władz uczelnianych w 1999 r. był członkiem Komisji Odwoławczej UŁ.

Profesor S. M. Zajączkowski od początku swej pracy w UŁ jest zaangażowany w działalność Polskiego Towarzystwa Historycznego. W strukturach Oddziału Łódzkiego był skarbnikiem (1963–1973), członkiem Zarządu (1978–1981), w latach 1979–1981 kierował Komisją Organizacyjną. Na podkreślenie zasługuje fakt, że od roku 1984 aż do roku 2001 przewodniczył Komitetowi Okręgowemu

Olimpiady Historycznej w Łodzi i nadal uczestniczy w jej pracach jako juror. W uznaniu zasług podczas kilkudziesięcioletniej pracy w Oddziale Łódzkim oraz w Olimpiadzie Historycznej, w 2004 r. otrzymał godność Honorowego Członka Polskiego Towarzystwa Historycznego. Od 1973 r. jest członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego.

Profesor S.M. Zajączkowski to aktywny działacz Związku Nauczycielstwa Polskiego, od 1968 r. jako członek Komisji Wczasowej, w latach 1969–1972 przewodniczący Rady Oddziałowej przy Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ, od 1972 do 1976 r. członek Prezydium, natomiast od 1976 do 1980 r. wiceprezes Rady Zakładowej ZNP przy UŁ. Za tę długą i ofiarną działalność związkową otrzymał w 1973 r. Złotą Odznakę ZNP.

W 1971 r. za swoje osiągnięcia dydaktyczne i wychowawcze oraz organizację procesu dydaktycznego Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego przyznał Mu nagrodę III stopnia. Wielokrotnie otrzymywał nagrody Rektora UŁ za działalność dydaktyczno-wychowawczą (1960, 1962, 1965, 1966, 1967, 1968, 1974, 1977, 1980, 1981, 1982, 1986) oraz naukowo-badawczą: indywidualne (1977, 1987, 1997, 2001) i zespołowe (1975, 1978). W 1975 r. został uhonorowany Złotą Odznaką UŁ, w 1979 r. Medalem „Uniwersytet Łódzki w Służbie Społeczeństwa i Nauki”, a w 1995 r. Medalem 50-lecia Uniwersytetu Łódzkiego.

Za osiągnięcia naukowe na polu badań regionalnych otrzymał w 1968 r. Honorową Odznakę Województwa Łódzkiego, w 1982 r. Honorową Odznakę Miasta Łodzi i w 1987 r. Odznakę za Zasługi dla Województwa Skierniewickiego.

W uznaniu dokonań na polu naukowym i dydaktyczno-wychowawczym oraz zasług w działalności społecznej na wielu frontach prof. dr hab. Stanisław M. Zajączkowski w 1976 r. został uhonorowany Złotym Krzyżem Zasługi, w 1986 r. zaś Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

JAN SZYMCZAK
UNIwersytet ŁÓDZKI